

**Інститут географії
Національної Академії Наук України**

на правах рукопису

Воловик Володимир Миколайович

**ЛАНДШАФТОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ
РЕКРЕАЦІЙНИХ УМОВ ТА РЕСУРСІВ
СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ**

11.00.01 - фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук**

Київ - 1997

41.5
Дисертацією є рукопис.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана у відділі географії НАН України.

00761007 (L)

Науковий керівник - член-кореспондент НАН України,
доктор географічних наук,
професор Маринич О.М.

Офіційні опоненти - доктор географічних наук,
професор Гродзинський М.Д.
кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник
Щербань І.М.

Провідна організація - Київський державний педагогічний
університет ім.М.Драгоманова,
географічний факультет

Захист дисертації відбудеться « 5 » березня 1997 р. о
12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.69.02. Інституту географії НАН березня за адресою:
252034, Київ, вул. Володимирська, 44.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту
географії НАН України, Київ, вул. Володимирська, 44.

Автореферат розісланий « 30 » січня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник

 В.І.Передерій

Загальна характеристика роботи.

Актуальність теми. Територія України характеризується сприятливими природними умовами та наявністю різноманітних природних рекреаційних ресурсів для відпочинку та лікування населення. Перспективними для використання є рекреаційні ресурси лісостепової зони, зокрема території Східного Поділля (Вінницька та Хмельницька області).

В умовах інтенсивного аграрно-індустріального освоєння природні умови та рекреаційні ресурси Східного Поділля не втратили цінних рекреаційних властивостей. Їх сучасне освоєння базується переважно на використанні ресурсів (водних, гідромінеральних, лісових тощо) окремих природних компонентів. При цьому у рекреаційне освоєння втягнуті повністю ландшафтні комплекси окремих регіонів, де відбувається процес формування рекреаційних ландшафтних комплексів; разом з тим, ландшафтознавчий аналіз природних умов і рекреаційних ресурсів, а також структурні особливості ландшафтних комплексів, де переважає рекреаційне використання, їх значення у формуванні територіальних рекреаційних систем досліджуваного регіону майже не пропонується.

Мета і завдання роботи. Обґрунтування можливостей і значення ландшафтознавчого аналізу природних умов та рекреаційних ресурсів для формування територіальних рекреаційних систем в умовах значного антропогенного навантаження (на прикладі Східного Поділля). Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати такі завдання: 1. На основі використання теоретичної бази застосувати ландшафтний підхід до аналізу рекреаційних умов та ресурсів. 2. Вивчити особливості структури ландшафтів Східного Поділля, які придатні для рекреаційного освоєння. 3. Шляхом

аналізу та якісного оцінювання визначити ресурси кожного з ЛК та ступінь сприятливості для окремих видів рекреації.

4. За ресурсно-функціональними особливостями ЛК і фізико-географічним районуванням, провести ландшафтознавче рекреаційне районування Східного Поділля, дати рекомендації з їх раціонального використання.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єктом* даного дослідження є аналіз рекреаційних особливостей природних умов і ресурсів ландшафтних комплексів Східного Поділля, формування на їх основі рекреаційних ландшафтних комплексів та територіальних рекреаційних систем (TRC) і можливостей їх раціонального використання. *Предметом* вивчення є структурні особливості рекреаційних ландшафтних комплексів (РЛК) Східного Поділля, їх роль та значення у формуванні сучасних і майбутніх TRC. На основі вивчення різноманітних схем природно-територіального поділу території досліджуваного регіону і матеріалів шестирічних (1990-1996) експедиційних авгора були визначені еталонні ділянки (рекреаційні вузли), з яких детально досліджено - п'ять. Як показали матеріали експедицій, території рекреаційних вузлів виявились достатньо характерними для Східного Поділля не лише у морфології, а й у функціонуванні ландшафтних рекреаційних комплексів.

Вихідні матеріали. В основу роботи покладено матеріали великомасштабних (1: 25000) ландшафтних польових експедиційних досліджень автора (1990-1996), фондові матеріали обласних і районних організацій, кафедри фізичної географії Вінницького педінституту, картографічні матеріали і літературні джерела.

Наукова новизна і основні результати досліджень:

1. У роботі вперше досліджено передумови організації формування рекреаційних ландшафтних комплексів Східного Поділля.

2. Виконано комплексний аналіз природних умов та рекреаційних ресурсів регіону на рівні місцевостей. 3. Складено серію великомасштабних картосхем рекреаційних вузлів. 4. Виявлено та проаналізовано значення рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси у межах рекреаційних вузлів, з метою оптимізації їх використання. 5. Запропоновано авторське ландшафтознавче рекреаційне районування досліджуваного регіону. 6. Зроблено прогноз використання ландшафтних комплексів і перспектив розвитку рекреаційних вузлів Східного Поділля.

Практичне значення роботи. Результати проведених досліджень дозволяють врахувати широкий спектр різних якостей рекреаційних ландшафтних комплексів, дати рекомендації для раціонального використання у межах адміністративних одиниць. Робота використовується в управлінні «Вінницяліс» для складання перспективних планів рекреаційного освоєння лісових масивів Вінницької області; обласним управлінням курортів профспілок для створення перспективної мережі лікувально-оздоровчих закладів Вінницької і Хмельницької областей. Матеріали роботи використовуються у навчальному процесі природничо-географічного факультету Вінницького педінституту.

Апробація роботи і публікації. Матеріали досліджень доповідались на наукових конференціях та нарадах: «Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української РСР» (Чернівці, 1991); «Шляхи підвищення ролі польових практик у підготовці фахівців» (Мінськ, 1991); «Сучасні проблеми екологічного виховання молоді в педагогічних вузах України» (Вінниця, 1991); «Географічне краєзнавство: сучасний стан і перспективи» (Рівне, 1992); «Подільський національний природний парк: доцільність і проблеми утворення» (Кам'янець-Подільський, 1993); «Проблеми комплексного

використання і охорони мінеральних вод типу «Нафтуся», рекреаційних ресурсів та перспективи розвитку Сатанівської рекреаційної зони» (Сатанів, 1984). З теми дисертації, автором опубліковано 6 робіт, 5 з них у співавторстві.

Об'єм і структура роботи. Робота складається з вступу, чотирьох розділів і висновків (124 сторінки машинописного тексту), списку літератури (183 найменування), 21 рисунка, 15 таблиць, 13 додатків. Загальний обсяг роботи 200 сторінок.

Основні положення і результати роботи

1. Для дослідження ландшафтних передумов організації і формування рекреаційних ландшафтних комплексів Східного Поділля використано теоретичну базу рекреаційної географії та ландшафтознавчий підхід для аналізу рекреаційних умов та ресурсів.

В досліджуваному регіоні виявлено потенційні рекреаційні умови та ресурси (кліматичні, водні, гідромінеральні, лісові тощо), які сприятливо впливають на розвиток РЛК та ТРС у межах ландшафтів, типових для Східного Поділля. Результатом впливу *рекреантів, технічних систем* та інших структурних частин ТРС на рекреаційно-потенційні *ландшафтні комплекси* (ЛК) є утворення *рекреаційних ландшафтних комплексів* (РЛК). Окремі види природних рекреаційних ресурсів, трансформуючись через РЛК, відтворюються у вигляді *інтегративних рекреаційних ресурсів*, визначаючи при цьому можливість організації різних типів ТРС: лікувального, оздоровчого тощо.

Природні та інтегративні рекреаційні ресурси виступають позитивними чинниками для розвитку РЛК, але у свою чергу існують несприятливі умови (поганий ступінь прохідності території, сильна заблоченість), які виступають негативними по відношенню до його стану. У окремих випадках, під впливом

антропогенних чинників, коли перевищується гранична межа стійкості РЛК (характерно для фацій та урочищ), може відбуватись зміна структури, з утворенням *деградованого ландшафтного комплексу* (ДЛК), який випадає із системи рекреаційного природокористування.

2. На основі ландшафтознавчого аналізу і якісного оцінювання основних рекреаційних умов та ресурсів Східного Поділля, визначено ступінь сприятливості розвитку видів лікування і оздоровлення для різних видів ландшафтних комплексів.

Ландшафтознавчий аналіз кліматичних умов проведено, використовуючи розробки І.М.Щербань, Л.А.Багрової, В.М.Піщолки та ін., дано характеристику окремих метеоелементів основних видів ландшафтів досліджуваного регіону. До ландшафтних комплексів, з найсприятливішими кліматичними умовами віднесено ті, які вдень отримують значну кількість прямої сонячної радіації і для них характерна добра освітленість.

Найсприятливішими для кліматотерапії є долинно-річкові ландшафтні комплекси Південного Бугу та Дністра, у межах яких відносна вологість не перевищує 50%, температури літніх місяців становлять $+19^{\circ}$; $+20^{\circ}$, а середня швидкість вітру - 3 м/с. Тут формується ряд рекреаційних вузлів (Печеро-Сокілецький, Райгородський, Староушицький, Могилів-Подільський та Ямпільський).

Водні рекреаційні ресурси досліджуваного регіону базуються на добре розвиненій мережі *аквально-ландшафтних комплексів* (АЛК). У структурі річкових АЛК переважають два типи ділянок - перекати і плеси. У межах перекатів виділено: а) *урочища центрального русла* - рибальство з човна (марена, окунь, харіус, красноперка), водні спортивні види рекреації; взимку

- урочища, як правило, повністю не замерзають і до них тяжіють водоплаваючі птахи, які є об'єктом спортивного мисливства;

б) *урочища мілководних русел*, багаті на рибу, водоплаваючих птахів, інколи зустрічаються ондатри, бобри, що сприяє розвитку мисливства. У літній період, урочища інколи пересихають, утворивши ланцюг неглибоких водойм, зручних для купання;

в) *урочища порогів* (район Печери, Райгорода, Порогів) представляють пізнавальний інтерес, інколи використовуються для водних процедур та рибальства;

г) *острівні урочища*, сприятливі для спортивного мисливства (заєць-русак, косулі, дикі кабани), збору ожини та лікарських трав, прийому аерогеліованні.

У структурі плеса можна виділено два типи урочищ:

а) *урочища центрального глибоководдя*, де незначна (0,4-0,6 м/с) поверхнева швидкість води сприяє розвитку рибальства з човна (короп, щука, лящ, сом); б) *урочища прибережної відмілини*, які використовуються під стихійні пляжі, до яких тяжіють зони відпочинку, кемпінги, дитячі табори відпочинку (Меджибіж, Лавріака, Степашки).

На базі створених штучних аквальної комплексів, найбільші з яких: водосховища - Дністровське, Ладихинське, Щадрівське тощо формується ряд рекреаційних вузлів купально-пляжного оздоровчого типу (Летичівський, Широкогреблянський, Степашинський, Староушицький). У межах штучних аквальної комплексів формується специфічний мікроклімат, де у літній період відмілини прогріваються до 26⁰-28⁰ і вже у другій половині травня досягає необхідних для купання показників, з тривалістю купального сезону від 105 до 115 днів.

Гідромінеральні рекреаційні ресурси сформувались за рахунок специфічної геологічної будови ландшафтних комплексів Східного Поділля. Серед основних: а) *Новохмільницьке та*

Немирівське родовище радонових вуглекислих вод, які використовуються для лікування захворювань серцево-судинної та опорно-рухової систем. У поєднанні з лісовими та водними ресурсами, на базі різноманітної ландшафтної структури, сформувався ряд рекреаційних вузлів: Хмільницький, Немирівський та Полонський; б) *Збручанське родовище* хлоридно-натрієвих мінеральних вод, призначених для лікування захворювання нирок та сечовивідних шляхів. На основі родовища, унікальних тонових лісових ландшафтів, сформувався Сатанівський рекреаційний вузол лікувального бальнеологічного типу; в) *Кам'янець-Подільське родовище* гідрокарбонатно-сульфатних вод. На його основі, а також враховуючи оригінальні ландшафтні комплекси річкової долини Смотрич, які отримали високу естетичну оцінку, створено ряд санаторіїв для лікування захворювань шлунково-кишкового тракту.

Лісові рекреаційні ресурси, у ряді випадків є однією з основних умов для визначення і формування рекреаційних ландшафтних комплексів. В останніх, важливе значення має ступінь благоустрою лісових територій, видовий склад, лісистість, характер рельєфу, наявність водойм, кліматичні умови тощо. З урахуванням цих факторів, а також ступеня придатності для рекреації лісові ландшафтні комплекси можна поділити (при лісопокриві площі регіону - 612 тис.га) на: а) найбільш рекреаційно придатні - 84,5%; б) придатні - 11,3%, в) обмежено придатні - 4,2%.

Рекреаційне використання лісових ландшафтних комплексів здебільшого залежить від їх приуроченості до відповідних місцевостей. В межах *заплав*, де переважають сирі чорнозёмні шаникові ґрунти, вологі грабові діброви. Ці ЛК у більшості випадків несприятливі для рекреаційного використання,

у зв'язку з поганою прохідністю (сильна заболоченість, у притерассах - вихід на поверхню ґрунтових вод). На *надзаплавно-терасових місцевостях*, де переважають свіжі, вологі сосново-грабової судіброви, грабово-соснові сугрудки, лісові ЛК, є одними з найбільш придатних для рекреаційного використання (добре дреновані, слабо заболочені, мають високу прохідність в усіх напрямках, є значна кількість грибів та ягід). Найактивніше, лісові ресурси у межах місцевості використовуються у районі рекреаційних вузлів: Хмельницького, Вінниці, Ладижина, де ступінь дигресії лісового покриву досягає 4-5 стадії. На *схилах річкових долин*, до найпридатніших для рекреаційного використання віднесено свіжі грабові судіброви з дубом черешчатим і скельним. Ці РЛК сприятливі для пішохідних прогулянок, туристичних походів, спортивного мисливства (кабан, вовк, лисиця), збору ягід (глід, шипшина, калина, крушина) та грибів. *Платорні місцевості* з переважанням свіжої грабової судіброви і діброви. Місцевості найбільш придатні для оздоровчих видів рекреації: висока прохідність, любительський збір грибів і ягід, проведення пішохідних прогулянок тощо.

3. На основі фізико-географічного районування, а також враховуючи основні принципи природно-антропогенного районування і подібність ресурсно-функціональних ознак ЛК, проведено ландшафтознавче рекреаційне районування Східного Поділля (рис. 1).

Серед основних принципів природно-антропогенного районування було використано: а) *принцип природно-антропогенної сумісності*, коли вивчення, а відповідно і районування РЛК не можливе без одночасного аналізу їх попереднього природного стану і меж. Районування таких ландшафтів повинно проводитись з урахуванням фізико-

Рис.1. Картохема ландшафтознавчого рекреаційного районування Східного Поділля

1. Зона рекреації в лісових масивах
 2. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 3. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 4. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 5. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 6. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 7. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 8. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 9. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 10. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 11. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 12. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 13. Зона рекреації в парках та скверних масивах
 14. Зона рекреації в парках та скверних масивах

Легенда до рис. 1:

Рекреаційні області	Рекреаційні округи
1. Придністровська	1. Гусятинсько-Кам'янець-Подільський
	2. Сатанівсько-Макіївський
	3. Дунаївсько-Вінківський
	4. Староушицький
	5. Ялтушківсько-Піщанський
	6. Могилів-Подільсько-Ямпільський
2. Побузька	7. Волочисько-Хмельницький
	8. Летичівсько-Вінницький
	9. Тиврівсько-Ладизинський
	10. Бершадсько-Чечельницький
3. Случ-Горинська	11. Славутсько-Полонський
	12. Теофілівсько-Ізяславський
	13. Старокостянтинівсько-Синявський
	14. Уланівсько-Оратівський

Перспективні для освоєння ландшафтно-рекреаційні території.

I. Кліматотерапевтичні території (☉). 1.Понінка. 2.Слобода-Шеліхорид. 3.Манькіці. 4.Севаринівка. 5.Печера-Сокілець. 6.Райгород. 7.Тулочки. 8.Тиманівка. 9.Крижопіль. 10.Баланівка. 11.Бершадь. 12.Маліваці. 13.Цесенивка. 14.Ямпіль. 15.Могилів-Подільський. 16.Стара Ушиця. 17.Печера "Атлантида".

II. Бальнеотерапевтичні території (☉). 1.Шапетівка. 2.Полонна. 3.Хмельник. 4.Немирів. 5.Сатанів. 6.Маків. 7.Кам'янець-Подільський. 8.Бронниця.

III. Водосховища (Δ). 1.Новоставцівське. 2.Меджибізьке. 3.Летичівське. 4.Новокостянтинівське. 5.Широкогреблянське. 6.Лихівське. 7.Сабарівське. 8.Ладизинське. 9.Дмитренківське. 10.Гайворонське (вархів'я). 11.Дністровське. 12.Кузьминське.

IV Каскади ставків (☉). 1.Глухівські (на місці відпрацьованих кар'єрів). 2.Вархів'я р. Рось. 3.Вархів'я р.Досенки. 4.Зозівські. 5.Хмельницькі. 6.Петрівські. 7.Барські. 8.Вороновицькі. 9.Трестянецькі. 10.Вархів'я р.Мурафи.

V. Оздоровчі території з ландшафтно-естетичними трасами, рибальством, мисливством, купанням (☐) 1.Вархів'я р. П.Буг. 2.Турбіз. 3.Гнізани. 4.Браїлів. 5.Губник. 6.Середня течія р.Мурафи. 7.Буша-Гайдамацький яр. 8.Житник-Муровані-Курилівці. 9.Надністрянське. 10.Гирло р.Лядової. 11.Середня течія р.Кам'янка. 12.Клякотин. 13.Червона Гребля.

Ландшафтно-рекреаційні парки (//////) 1.Середньопобузький. 2.Печеро-Стрільчинсько-Ладизинський. 3.Тостровий. 4.Дністровський.

географічного. У загальних рисах ці дві схеми повинні співпадати, але їх зміст та наповнення будуть різними: б) *принцип врахування місцевих особливостей*. Застосування у ландшафтознавчому рекреаційному районуванні цього принципу потребує детальних польових досліджень, місцевих природних особливостей районів рекреаційного освоєння. В подальшому він є основою для використання; в) *принципу випереджувального вивчення корінних змін* у рекреаційних ландшафтних комплексах.

В результаті польових досліджень і ландшафтознавчого аналізу природних умов та рекреаційних ресурсів, виділено три рекреаційних області та 14 рекреаційних округів.

ПРИДНІСТРОВСЬКА РЕКРЕАЦІЙНА ОБЛАСТЬ включає до свого складу шість рекреаційних округів: *Гусятинсько-Кам'янець-Подільський, Сатанівсько-Маківський, Дунаївсько-Вінківецький, Староушицький, Ялтушківсько-Піщанський, Могилів-Подільсько-Ямпільський* і є однією з найбільш забезпечених рекреаційними ресурсами. Використовуючи наявність лікувальних гідромінеральних ресурсів, враховуючи показники комфортності клімату, унікальних ландшафтних комплексів, пейзажної різноманітності, значної кількості заказників та заповідників, тут формуються рекреаційні вузли лікувального типу (Сатанівський, Кам'янець-Подільський, Маківський), числені лікувально-профілактичні заклади, є можливість для проведення екскурсій прогулянкового, пізнавального і спортивного плану.

Основними напрямками використання рекреаційних ресурсів області є: а) лікувальний, що базується на мінеральних водах типу «Збручанська Нафтуса»; б) спортивно-оздоровчий; в) любительської рекреації. У півднних рекреаційних округах області, де переважає організація тривалого відпочинку, рекомендується розташування кліматотерапевтичних закладів

(Стара Ушиця, Могилів-Подільський, Ямпіль, Цекинівка), приурочених до теплих «гнізд» у меандрах Дністра.

ПОБУЗЬКА РЕКРЕАЦІЙНА ОБЛАСТЬ, об'єднує чотири рекреаційних округи: *Волочисько-Хмельницький, Летичівсько-Вінницький, Тиврівсько-Ладизинський, Бершадсько-Чечельницький.*

У межах рекреаційної області, найбільші площі займають ландшафтні комплекси, сприятливі для рекреаційного освоєння. До них відносяться місцевості з доброю дренажією, мозаїчними формами розчленування, лісистістю до 35-50%, зі значними площами аквально-ландшафтних комплексів; а також заплавної тип місцевості, з лучними різнотравно-злаковими асоціаціями. Вздовж річкової долини Південного Бугу та його приток: Рову, Згару, Собу формуються своєрідні рекреаційні смуги. Для них характерні ставки та водосховища (Меджибізьке, Летичівське, Сабарівське, Ладизинське, Кузьминське), велика кількість незначних за розмірами лісових масивів. Особливістю прирічкових рекреаційних смуг є території, сприятливі для розташування короткотермінового відпочинку (Летичів, Широка Гребля, Гнівань, Райгород), рибальства (Турбів), купання тощо. Тут можлива організація і тривалого відпочинку, особливо з використанням кліматотерапії (Печера-Сокілець, Райгород).

До ландшафтних комплексів, обмежено придатних для рекреаційного використання віднесено території з переважанням (у загальній площі) агроландшафтів. Разом з тим, окремі види місцевостей (підгорні, схилі), мають значні запаси лікувальних гідромінеральних ресурсів (Немирів), що у поєднанні з лісовими масивами, парками, значною кількістю ставків можна використовувати для розташування закладів короткотермінового та тривалого відпочинку і лікування.

СЛУЧ-ГОРИНСЬКА РЕКРЕАЦІЙНА ОБЛАСТЬ, включає до

свого складу чотири рекреаційних округи: *Славутсько-Полонський, Теофіпольсько-Ізяславський, Старокостянтинівсько-Синьвський, Уланівсько-Оратівський*. Домінуючими рекреаційними ресурсами, на основі яких проведено виділення рекреаційних округів є численні об'єкти садово-паркової культури, лікувальні мінеральні джерела (радонові, залізисті та карбонатні води), лісові масиви. Розвиток рекреаційних вузлів знаходиться у стадії формування і базується на використанні рекреаційних ресурсів у лікувальних, оздоровчих та пізнавальних цілях. Суттєве рекреаційне значення має сполучення аквально-ландшафтних комплексів (озера, водосховища) з великими лісовими масивами, де формується ряд рекреаційних вузлів: Шепетівський, Славутський, Полонський. Не дивлячись на певну обмеженість у рекреаційних ресурсах, дана рекреаційна область ще не вичерпала свого рекреаційного потенціалу.

4. Особливості основних типів рекреаційних вузлів розглянуті на основі детального аналізу природних умов, рекреаційних ресурсів та ландшафтних комплексів типових для території Східного Поділля.

Відбір рекреаційних вузлів проводився на основі таких ознак:

- 1) відмінність у ландшафтній структурі (у межах регіону);
- 2) різноманітність природних рекреаційних умов та ресурсів і їх використання.

Всі відібрані вузли мають різноманітні фізико-географічні характеристики, які відрізняються за якість природних компонентів та зв'язків між ними. Насамперед, у кожному з вузлів є ЛК, які характеризуються типовими особливостями природи. Враховано і вплив антропогенних чинників на рекреаційні ландшафтні комплекси, що відображається на ступені їх трансформації.

Відібрані рекреаційні вузли (Хмільницький, Сатанівський, Ладизинський, Середньодністровський та Бузько-Деснянська група вузлів) характеризуються значним рекреаційним потенціалом, основою якого є рекреаційні гідромінеральні, лісові, водні ресурси.

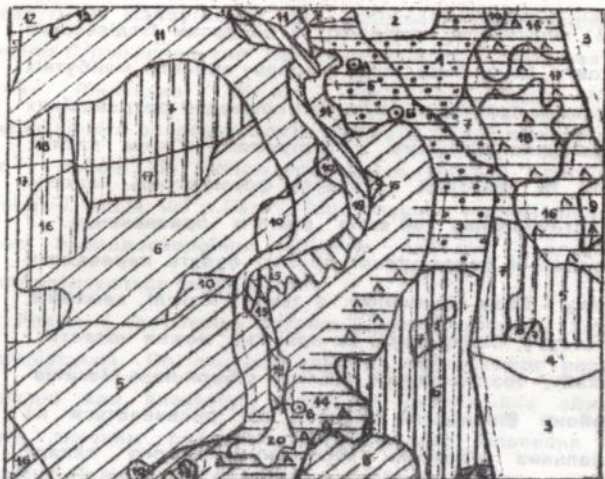
При виконанні робіт використовувались різноманітні методи якісної оцінки РЛК, проведено ландшафтознавчий аналіз та якісну оцінку територій рекреаційних вузлів, що виражено у вигляді великомасштабних карт з використанням чотириохальної шкали рекреаційної оцінки урочищ (висока, середня, низька, несприятлива) (рис.2), з виділенням у їх межах місцевостей та урочищ, для яких дано якісну рекреаційну оцінку. Для кожного з них, проаналізовано аспекти раціонального природокористування, а також дано ряд пропозицій з метою оптимізації виділених РЛК.

5. На основі ландшафтознавчого аналізу природних умов та рекреаційних ресурсів проведено прогнозування розвитку рекреаційного потенціалу ландшафтних комплексів досліджуваного регіону.

Різноманітності та багатству рекреаційних ресурсів ландшафтних комплексів Східного Поділля повинно відповідати таке ж саме рекреаційне користування.

Такий підхід почав формуватись у 80-х роках Прсте, наприкінці 80-х та початку 90-х років спостерігається дещо спрощений підхід до освоєння рекреаційних ресурсів регіону, навіть частковий занепад. Багатство та різноманітність рекреаційних ресурсів, їх унікальні властивості - є значним розвитком рекреації на перспективу у межах Східного Поділля (рис.1). Сучасне та майбутнє рекреаційне освоєння Придністровської рекреаційної області зумовлено двома чинниками: а) оригінальним поєднанням вквально-ландшафтних комплексів (русла р.Дністер з притоками та водосховищем) зі своєрідними ЛК Великого каньйону

Рис. 2. Ландшафтознавча оціночна картосхема горбисто-пасової місцевості Хмільницького рекреаційного вузла (1:25 000)

Легенда до рис. 2

А. Місцевість поруч надзавпадної тераси з сірими ґрунтами під лісовими с/г угіддями, населеними пунктами. Урочища: 1. Вирівняна поверхня тераси з сірими лісовими ґрунтами під дубовами. 2. Вирівняна поверхня тераси з сірими опідзоленими ґрунтами під с/г угіддями.

Б. Місцевість хвилясто-горбистого микорозового пасма з сірими лісовими ґрунтами під гаюлами, борами, с/г угіддями. Урочища: 3. Слабопокатий (6-8⁰) випуклий схил з ясно-сірими лісовими опідзоленими ґрунтами під с/г угіддями. 4. Пологий (3-4⁰) схил з сірими лісовими опідзоленими ґрунтами під с/г угіддями. 5. Слабо покатий (8-10⁰) схил з сірими лісовими ґрунтами під свіжими дубово-грабовими лісами. 6. Покатий схил з сірими ґрунтами під свіжими дубовами. 7. Покатий (9-10⁰) схил з сірими лісовими ґрунтами під грабово-дубовими лісами. 8. Покатий схил з сірими лісовими ґрунтами під вторинними березняками. 9. Слабо покатий (8-9⁰) схил із сірими слабоопідзоленими лісовими ґрунтами під свіжими борами. 10. Покатий (11-15⁰) схил з сірими слабоопідзоленими ґрунтами під дубово-грабовими лісами. 11. Крутий схил (25-30⁰) з сірими лісовими середньозмітими ґрунтами під дубово-грабовими лісами. 12. Крутий (20-22⁰) схил з сірими лісовими опідзоленими ґрунтами під агроландшафтами. 13. Плоске дніще сідловини з болотними ґрунтами під сірими чорноземами. 14. Плоске дніще сідловини з сірими лісовими слабоопідзоленими ґрунтами під сірими борами. 15. Плоске дніще сідловини з сірими лісовими ґрунтами під березняками. 16. Плзкор з опідзоленими чорноземами під свіжими дубовами. 17. Слабопокатий схил з опідзоленими чорноземами під вторинними березняками. 18. Плзкор з сірими лісовими ґрунтами під вторинними березняками. 19. Болото низинне осокове. 20. Озеро чисте, із замуленим дном.

Рекреаційна оцінка урочищ:

1. висока;
2. середня;
3. низька;
4. несприятлива

Стадії дигресії лісового покриву:

1. четверта
2. третя

Санаторії: ● А. «Хмільник»;

Б. «Поділля»; В. «Березовий Гай»

Придністров'я; б) унікальною природою та ресурсам Подільських та Мурафських товтр. Ці чинники лягли в основу проектів майбутніх та існуючих державних природних, а по суті природно-рекреаційних парків - *Середньодністровського і Товтрового*. Окрім парків, рекреаційні вузли та території будуть формуватись навколо нових та реконструйованих об'єктів різного призначення. У межах Придністровської рекреаційної області будуть переважати будинки відпочинку і бази відпочинку, а також: мотелі, кемпінги, станції водного спорту, серед яких, як приклад, можна навести - пансіонат «Гірський», розташований поблизу с.Бронниця Могилів-Подільського району Вінницької області, що розвивається на базі гідромінеральних ресурсів хлоридно-натрієвого складу (відкритих у 1992 році), і рекомендованих для лікування органів системи травлення.

Рекреаційне освоєння області обмежене наявністю значних площ родючих розораних ґрунтів та урбанізованістю території. Тому збільшення щільності рекреантів на одиницю площі необхідно проводити за рахунок підвищення стійкості ЛК до рекреаційних навантажень.

Рекреаційне освоєння **Побузької рекреаційної області** у майбутньому буде мати багато спільних рис з Придністровською. Регіональні відмінності в особливостях природних умов та рекреаційних ресурсів Побужжя зумовлять специфічні риси індивідуальних рекреаційних об'єктів. Основою для формування останніх є і будуть аквально-територіальні ландшафтні комплекси долини р. Південний Буг та його приток з окремими ділянками радонових вод (Хмільник, Намирів), унікальними кліматичними умовами (Печера, Райгород), лісовими рекреаційними ресурсами та пам'ятниками садово-паркового мистецтва. Основу для рекреаційного освоєння Побузької рекреаційної області

складуть у майбутньому два ландшафтно-рекреаційних парки: *Печеро-Стрільчинецький та Середньопобузький*, розташовані у межах Вінницької області. Крім них, для інтенсивного рекреаційного освоєння можна віднести значні ділянки р.Південний Буг у районі сіл Губник-Тростянець (каскад порогів, визначні історичні місця на р.Батіг, Тростянецьке водосховище) та ряд інших природоохоронних об'єктів, які вже сьогодні стихійно використовуються рекреантами.

Разом з існуючими рекреаційними вузлами (Хмільницький, Немирівський, Сокилецький тощо) перспективи розвитку яких сьогодні вже визначені, Побузька рекреаційна область може стати значним резервом рекреаційного освоєння не тільки Східного Поділля, а й центральних районів України.

Случ-Гориньська рекреаційна область за особливостями освоєння у майбутньому буде помітно відрізнятись від двох попередніх. Тут немає значних водних артерій або великих водних об'єктів, лісових масивів (крім північної частини), мінеральних джерел, на базі яких можливе розширення існуючих або створення нових рекреаційних об'єктів. Проте рекреаційне освоєння ландшафтів даної області можливе і існуючий рекреаційний потенціал необхідно використати.

Польові дослідження показують, що створення значних рекреаційних об'єктів типу природно-рекреаційних парків тут недоцільне. Існуючі рекреаційні умови можна використати тільки для епізодичного короткотермінового відпочинку, при цьому немає необхідності спеціально вишукувати такі об'єкти. Місцеве населення вже давно стихійно визначило і використовує ряд об'єктів природного чи природно-антропогенного генезису (верхів'я річок Горині, Случі, Росі та Собу, середня течія Гнилоп'яті).

Проведені дослідження показують, що Случ-Гориньська рекреаційна область, не дивлячись на обмеженість рекреаційних ресурсів, ще не вичерпала навіть існуючого рекреаційного потенціалу. При відповідних ландшафтознавчо-організаційних заходах можна навіть помітно збільшити рекреаційне навантаження на рекреаційні області, що відповідно приведе до їх більш раціонального використання та охорони.

Головні висновки

1. Реальні можливості перспективного розвитку рекреації у межах Східного Поділля на фоні сучасних соціально-екологічних проблем, викликали необхідність проведення детальшого ландшафтознавчого аналізу існуючих рекреаційних умов та ресурсів регіону з метою їх раціонального використання у майбутньому.

2. Ландшафтознавчий аналіз дав можливість виявити, що основні закономірності та ландшафтні особливості організації відпочинку і лікування Східного Поділля зумовлені гідрологічними, кліматичними, морфометричними умовами та ресурсами. Завдяки їм сформувалися як літні так і зимові види рекреації. Наявність унікальних гідрологічних ресурсів (мінеральні води, лікувальні грязі) дасть можливість в майбутньому ширше розвинути лікувальні види рекреації.

3. Аналіз структури та особливостей формування РЛК Східного Поділля показує, що рекреаційне районування регіону необхідно проводити на принципах природно-антропогенного поєднання: з одного боку - враховувати потенційні можливості ландшафтів регіону, їх природні (особливо унікальні та оригінальні) властивості, з другого - рекреаційне навантаження (ступінь зміненості ландшафтних комплексів, можливості рекреаційного освоєння в майбутньому). Корективи вносять також існуючі екологічні проблеми та проблеми охорони природи.

Чотирнадцять рекреаційних округів (певне поєднання рекреаційних ландшафтних комплексів), об'єднані у три області (однаковий потенціал для розвитку різних типів лікування і відпочинку) досить повно показують особливості диференціації природних умов та рекреаційних ресурсів, а також ландшафтних комплексів Східного Поділля, дають можливість більш раціонально використовувати їх у майбутньому. Детальний ландшафтознавчий аналіз рекреаційних округів показує, що в їх межах доцільно виділяти рекреаційні вузли та їх групи (Хмельницький, Сатанівський, Бузько-Деснянська тощо).

5. Існуюча у рекреаційних округах різноманітність умов та ресурсів, особливості їх рекреаційного освоєння призвели до формування в межах Східного Поділля двох основних типів рекреаційних вузлів: лікувального (Хмельницький, Сатанівський), оздоровчого (Бузько-Деснянська група вузлів, Ладизинський і Середньодністровський). Відмінність в їх ландшафтній структурі зумовлені не тільки особливостями ландшафтних комплексів, але і характером рекреаційного освоєння. Це добре зафіксовано на розроблених варіантах ландшафтознавчих картосхем виділених рекреаційних вузлів.

6. Ландшафтознавчий аналіз дав можливість встановити, що крім природних ландшафтів в рекреаційних цілях використовуються і в майбутньому можна використовувати природно-антропогенні комплекси, серед яких не тільки водосховища і ставки, штучні лісові насадження, але і бувші гірничо-промислові розробки, «непридатні» землі тощо. Як один з варіантів в роботі запропоновано схему майбутнього рекреаційного освоєння Гніванських розробок гранітів.

7. Ландшафтознавчий аналіз дав можливість не тільки реально оцінити сучасне рекреаційне освоєння ландшафтних комплексів

Східного Поділля, але й розробити напрямки їх освоєння в майбутньому, як один з шляхів раціонального природокористування скласти відповідні картосхеми. Сьогодні особливої уваги потребує дослідження основних типів рекреаційних вузлів та окремих об'єктів майбутнього рекреаційного освоєння. За рахунок рекреаційних об'єктів у майбутньому буде можливість також значно розширити природоохоронну мережу.

8. Ландшафтознавчий аналіз природних умов та ресурсів Східного Поділля, а потім і ландшафтознавчі рекреаційні дослідження, обґрунтовують можливості сучасного раціонального рекреаційного використання потенціалу ландшафтів, дозволяють вирішити окремі проблеми раціонального природокористування та екології регіону.

Основні публікації по темі дисертації

1. Рекреаційні ландшафти Сатанівських Товтр / Матер.конф. «Подільський національний природний парк: доцільність і проблеми створення». - Кам'янець-Подільський, 1993. - с. 120-122 (співавтор: Денисик Г.І.).

2. Рекреаційне екологічне обстеження курорту Сатанів / Матер.конф. «Проблеми комплексного використання і охорони мінеральних вод типу «Нафтуса», рекреаційних ресурсів та перспективи розвитку Сатанівської курортної зони». - Сатанів, 1994. - с.14-16 (співавтор: Воловик А.В.).

3. Історико-географічні особливості формування рекреаційних ландшафтів Середнього Побужжя / Тези доповідей десятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1991. - с.117.

4. Вивчення ПРП з врахуванням його антропогенних змін / Тези конф. «Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української РСР».

Чернівці, 1991. - с. 87-88 (співавтор: Денисик Г.І.).

5. Изучение рекреационных ресурсов Подолья в период прохождения летних полевых практик / Матер. совещ. «Пути повышения роли полевых практик в подготовке специалистов». - Минск, 1991. - с. 123 (содавтор: Денисик Г.И.).

6. Залучення студентів до охорони рекреаційних ландшафтів на основі створення еколого-рекреаційного центру. // Тези конф. «Сучасні проблеми екологічного виховання молоді в педагогічних вузах України». - Вінниця, 1991. - с. 94-95.

7. Народна мудрість - основне джерело розвитку краєзнавства на Поділлі / Тези конф. «Географічне краєзнавство: сучасний стан і перспективи». - Житомир, 1992. - с. 14-15 (співавтори: Денисик Г.І., Кривенко Р.М.).

8. До питань туристично-рекреаційного картографування / Тези конф. «Навчальний атлас України», - Луцьк, 1992. - с. 30-31.

Воловик В.И. Ландшафтоведческий анализ рекреационных условий и ресурсов Восточного Подолья.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.01 - физическая география, геофизика и геохимия ландшафтов. Институт географии НАН Украины, Киев, 1996г.

На основе комплексного анализа рекреационных условий и ресурсов, исследованы условия формирования рекреационных ландшафтных комплексов Восточного Подолья; проведено ландшафтоведческое рекреационное районирование территории региона, разработан прогноз рекреационного использования ландшафтных комплексов, определены перспективы развития рекреационных узлов.

Volovick V.N. Landscape analysis of recreational conditions and resources of East Podolia.

Disertation for Candidate of Science degree in Geography; specific field 11.00.01. - Physical geography, Geo physics and Geochemistry of Landscapes, Institute of Geography of National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1996.

Conditions of forming of recreational landscape complexes of East Podolia on the basis of complex analysis of recreational conditions and resources are investigated, recreational division of the territory of the region is made, forecast of the recreational use of landscape complexes and perspective of developing of recreational center is worked out.

Ключові слова: природні рекреаційні ресурси, ландшафтний комплекс, рекреаційний ландшафтний комплексо, рекреаційний вузол.

AB 36.867

Виготовлено з оригінал макету
в Вінницькому державному педінституті
287100 м. Вінниця
вул. Острозького 32.
Зам. № 5. Т.100. 22.01.97 р.